

An Examination of the Qur'anic Foundations of Revolutionary Diplomacy in Ayatollah Khamenei's Thought and Its Impact on the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran

Morteza Soveylami

PhD Candidate in International Relations, Department of Political Science, Ahv.C., Islamic Azad University, Ahvaz, Iran

morteza.soveylami@iau.ac.ir

 0000-0000-0000-0000

Habibollah Abolhassan Shirazi

Full Professor, Department of Political Science and International Relations, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding author).

H_shirazi@iau.ac.ir

 0000-0000-0000-0000

Shiva Jalalpour

Assistant Professor, Department of Political Science, Ahv.C., Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.

shivajalalpour2016@iau.ac.ir

 0000-0000-0000-0000

Hamed Ameri Golestani

Assistant Professor, Department of Political Science, Ahv.C., Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.

hamed.ameri@iau.ac.ir

 0000-0000-0000-0000

Abstract

The revolutionary diplomacy of the Islamic Republic of Iran, based on Qur'anic principles, Islamic teachings, and Islamic political jurisprudence, has established a distinct, identity-driven framework for the country's foreign policy. Designed to challenge the domination-centered global order, this diplomacy aims to achieve independence, justice, and support for the oppressed. In Ayatollah Khamenei's thought, the three fundamental principles of dignity ('izzah), wisdom (hikmah), and expediency (maslahah) serve as overarching guiding values that shape foreign policy strategies. Other elements, such as anti-hegemonism, rejection of domination, and support for the oppressed, are articulated and organized in light of these principles. This strategic triad has become a key measure for assessing and balancing Iran's foreign conduct. This study is qualitative and theoretical, employing a descriptive-analytical approach. It draws on Qur'anic, jurisprudential, and political sources to explore the Qur'anic foundations of revolutionary diplomacy and its influence on Iran's foreign policy. Three central questions guide this research:

1. Which Qur'anic principles influence revolutionary diplomacy?
2. How have these principles shaped Iran's foreign policy?
3. What impact has this diplomacy had on the regional power and international standing of Iran?

The hypothesis of this study is that revolutionary diplomacy, grounded in Islamic foundations, has presented an active, independent, and resilient model in the face of international threats, contributing to enhanced legitimacy, independence, and regional influence for the Islamic Republic of Iran. The findings indicate that this diplomacy, rooted in Qur'anic and jurisprudential principles, offers a distinct and effective model of foreign policy that safeguards Iran's independence and Islamic identity, while simultaneously strengthening its regional influence, expanding its soft power, enhancing its international legitimacy, and advancing the emergence of a multipolar global order.

Keywords: Revolutionary diplomacy, political jurisprudence, foreign policy, Ayatollah Khamenei, anti-hegemonism, independence.

مقاله پژوهشی

بررسی مبانی قرآنی دیپلماسی انقلابی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای و تأثیر آن بر

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران^۱

مرتضی سویلی

دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.
morteza.soveylami@iau.ac.ir

0009-0002-2057-6659

حبیب‌الله ابوالحسن شیرازی

استاد تمام، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
(نویسنده مسئول).

H_shirazi@iau.ac.ir

0000-0000-0000-0000

شیوا جلال‌پور

استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.
shivajalalpour2016@iau.ac.ir

0000-0000-0000-0000

حامد عامری گلستانی

استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.
hamed.ameri@iau.ac.ir

0000-0000-0000-0000

چکیده:

دیپلماسی انقلابی جمهوری اسلامی ایران، بر مبنای اصول قرآنی، آموزه‌های اسلامی و فقه سیاسی اسلام، چهارچوبی متمایز و هویت‌محور برای سیاست خارجی کشور ترسیم کرده است. این دیپلماسی در تقابل با نظم سلطه‌محور جهانی، با هدف تحقق استقلال، عدالت و دفاع از مظلومان، طراحی شده است. در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، سه اصل بنیادین «عزت»، «حکمت» و «مصلحت» به‌منزله اصول راهنمای کلان، مبنای تعیین راهبردهای سیاست خارجی قرار گرفته‌اند؛ اصولی که سایر مؤلفه‌ها از جمله استکبارستیزی، نفی سلطه و حمایت از مستضعفان در پرتو آن‌ها تبیین و تنظیم می‌شوند. درواقع، این سه‌گانه راهبردی، معیار سنجش و تعادل‌بخشی در رفتار خارجی جمهوری اسلامی ایران را فراهم کرده است. این پژوهش از نوع کیفی و نظری بوده و با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته و با تکیه بر منابع قرآنی، فقهی و سیاسی، به بررسی مبانی قرآنی دیپلماسی انقلابی و تأثیر آن بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد. سه پرسش اصلی در این زمینه عبارت‌اند از: ۱. اصول قرآنی مؤثر بر دیپلماسی انقلابی کدام‌اند؟ ۲. این اصول چگونه در شکل‌دهی به سیاست خارجی ایران ایفای نقش کرده‌اند؟ ۳. این نوع دیپلماسی چه تأثیری بر قدرت منطقه‌ای و جایگاه بین‌المللی جمهوری اسلامی داشته است؟ فرضیه پژوهش بر آن است که دیپلماسی انقلابی، با اتکا به مبانی اسلامی، توانسته الگویی فعال، مستقل و مقاوم در برابر تهدیدات بین‌المللی ارائه دهد و زمینه‌ساز ارتقای مشروعیت، استقلال و نفوذ منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران گردد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که این دیپلماسی، با اتکا به اصول قرآنی و فقهی، مدلی متمایز و مؤثر از سیاست خارجی ارائه داده است که ضمن حفظ استقلال و هویت اسلامی، به تقویت نفوذ منطقه‌ای، افزایش قدرت نرم، ارتقای مشروعیت بین‌المللی و شکل‌دهی به نظم چندقطبی در سطح جهانی کمک کرده است.

واژگان اصلی: دیپلماسی انقلابی، فقه سیاسی، سیاست خارجی، آیت‌الله خامنه‌ای، استکبارستیزی، استقلال.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی

Doi: 10.20234/irsj.2025.516656.1127

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

^۱. این مقاله استخراج شده از رساله دکتری با عنوان «دیپلماسی انقلابی در اندیشه امام خامنه‌ای با تأکید بر دوران پسارجم» است.

مقدمه

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی، بر اساس مبانی قرآنی و اصول فقهی اسلام تدوین شده است. این سیاست، که بر سه اصل عزت، حکمت و مصلحت استوار است، ضمن حفظ استقلال و هویت اسلامی کشور، بر حمایت از مستضعفان و مقابله با سلطه‌گری قدرت‌های استکباری تأکید دارد. در این راستا، دیپلماسی انقلابی به‌عنوان یکی از ارکان سیاست خارجی ایران، نقشی اساسی در تبیین راهبردهای کلان نظام ایفا می‌کند. این دیپلماسی که ریشه در آموزه‌های قرآنی و فقه اسلامی دارد، تحت هدایت آیت‌الله خامنه‌ای شکل گرفته و در عرصه بین‌الملل به‌عنوان راهبردی برای تقویت استقلال ملی، مقاومت در برابر استکبار و حمایت از ملت‌های مظلوم به کار گرفته شده است.

آیت‌الله خامنه‌ای، در بیانیه گام دوم انقلاب و بیانات متعدد خود، بر لزوم اتخاذ سیاست خارجی عزتمندانه و انقلابی تأکید داشته‌اند. ایشان، با الهام از تعالیم قرآن کریم، سیاست خارجی جمهوری اسلامی را بر مبنای نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری، حمایت از جنبش‌های آزادی‌بخش و ایجاد نظم عادلانه در روابط بین‌الملل تبیین کرده‌اند. از سوی دیگر، اصول ۱۵۲، ۱۵۳ و ۱۵۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز بر همین مبانی تأکید داشته و بر ضرورت تعاملات بین‌المللی مبتنی بر استقلال، عدالت و حمایت از مستضعفان اشاره کرده‌اند.

با این حال، در برابر این رویکرد، برخی جریان‌ها و مکاتب فکری، سیاست‌های سازشکارانه را پیشنهاد می‌کنند که با اصول دیپلماسی انقلابی در تضاد است. این مقاله بر آن است تا با بررسی مبانی قرآنی و فقهی دیپلماسی انقلابی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، تأثیرات آن را بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تحلیل کند. به‌ویژه، نقش این دیپلماسی در مقابله با استکبار جهانی، حمایت از ملت‌های مظلوم و تقویت جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران مورد واکاوی قرار خواهد گرفت.

روش تحقیق این پژوهش از نوع کیفی و نظری بوده و با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است. در این چهارچوب، نگارنده با گردآوری و تحلیل

داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای، به بررسی مبانی قرآنی و فقهی دیپلماسی انقلابی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته است. برای تبیین دیدگاه‌های ایشان، از بیانات رسمی، سخنرانی‌ها، پیام‌ها و به‌ویژه بیانیه «گام دوم انقلاب» بهره گرفته شده است. همچنین برای تحلیل تطبیقی تأثیر این مبانی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، از اسناد بالادستی نظیر قانون اساسی، سیاست‌های کلی نظام و مواضع رسمی نهادهای سیاست‌گذار نیز استفاده شده است. تحلیل داده‌ها به‌صورت کیفی و استنباطی انجام شده و تلاش شده است تا با بررسی مضامین کلیدی نظیر «عزت»، «حکمت»، «مصلحت»، «استکبارستیزی» و «حمایت از مستضعفان»، ارتباط مستقیم این مفاهیم با راهبردهای دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران تبیین گردد.

این روش به پژوهشگر امکان داده است تا با اتکا بر منابع دینی و سیاسی معتبر، به درک عمیق‌تری از چهارچوب مفهومی و عملیاتی دیپلماسی انقلابی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای برسد و تأثیر آن را بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوران مختلف، به‌ویژه پس‌ابرجام، تحلیل نماید.

۱. مبانی نظری و مفهومی سیاست خارجی و دیپلماسی انقلابی

تصمیم‌گیری و رفتار کشورها در عرصه بین‌الملل بر اساس سیاست خارجی شکل می‌گیرد که تعریف دقیق و نظریه‌های مختلفی پیرامون آن وجود دارد. در کنار سیاست خارجی، مفهوم دیپلماسی انقلابی به‌عنوان یکی از رویکردهای خاص در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مطرح است که در گفتمان انقلاب اسلامی ریشه دارد و با رویکردهای محافظه‌کارانه تفاوت‌های اساسی دارد.

۱-۱. مفهوم سیاست خارجی

سیاست خارجی عبارت است از راهبرد و سلسله اعمالی که تصمیم‌گیران حکومتی در دستیابی به اهداف معینی در چهارچوب منافع ملی طراحی می‌کنند. تعاریف کلاسیک سیاست خارجی به تأکید بر تعامل بین کشورها و حفظ منافع ملی اشاره دارند به‌طوری‌که

سیاست خارجی به عنوان «مجموعه‌ای از تصمیمات و اقداماتی که یک دولت برای تحقق اهداف خود در حوزه بین‌الملل اتخاذ می‌کند» تعریف شده است (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۱۵).

۲-۱. مفهوم دیپلماسی انقلابی

دیپلماسی انقلابی مفهومی است که از ارزش‌ها و اصول بنیادین انقلاب اسلامی جمهوری اسلامی ایران نشئت می‌گیرد و رویکردی فعال، اصولی و گاه غیرمتمعارف در عرصه دیپلماسی بین‌المللی را نمایان می‌سازد (سویلمی، ۱۴۰۱). این نوع دیپلماسی برخلاف دیپلماسی محافظه‌کارانه که بر حفظ وضع موجود و مصلحت‌جویی استوار است، بر ارزش‌های انقلابی، عدالت‌طلبی و مقابله با سلطه‌گری تأکید دارد.

در دیپلماسی انقلابی، اولویت با دفاع از اصول اسلامی، حمایت از مستضعفان جهان و مقابله با قدرت‌های استعماری است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷). برخلاف دیپلماسی مصلحت‌محور صرف که تلاش می‌کند با انعطاف و مصالحه به منافع کوتاه‌مدت دست یابد، دیپلماسی انقلابی به دنبال تغییر ساختارهای جهانی ناعادلانه و حفظ استقلال و عزت ملی است (سویلمی، ۱۴۰۱).

۳-۱. شاخص‌های دیپلماسی انقلابی در گفتمان انقلاب اسلامی

دیپلماسی انقلابی بر چند شاخص کلیدی بنا شده است که در گفتمان انقلاب اسلامی برجسته‌اند:

❖ اصل عزت و استقلال: حفظ کرامت و خودمختاری کشور در برابر فشارهای خارجی (خامنه‌ای، ۱۳۹۸)؛

❖ حمایت از حقوق مستضعفان: تأکید بر عدالت‌طلبی و حمایت از ملت‌های تحت ستم و مظلوم در سطح بین‌الملل (سویلمی، ۱۴۰۱)؛

❖ مبارزه با استکبار و سلطه‌گری: مقابله با نفوذ و سلطه قدرت‌های بزرگ در عرصه جهانی (حسینی، ۱۳۹۹)؛

❖ اصل شفافیت و صداقت در گفت‌وگو: دیپلماسی مبتنی بر صداقت، بیان صریح دیدگاه‌ها و عدم مماشات با دشمنان (سوبلی، ۱۴۰۱)؛

❖ اتکا به ظرفیت‌های داخلی و تقویت خوداتکایی: تأکید بر توانمندی‌های ملی در برابر فشارهای خارجی (خامنه‌ای، ۱۳۹۷)؛

این شاخص‌ها، دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران را از دیپلماسی‌های محافظه‌کارانه و صرفاً مصلحت‌محور متمایز می‌کند و به آن ماهیتی انقلابی و فعال می‌بخشد که هدف آن بازسازی نظم بین‌المللی به نفع عدالت و حقوق ملت‌ها است (سوبلی، ۱۴۰۱).

۲. اصول و مبانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

در تمامی نظام‌های سیاسی و حکومتی جهان، قانون اساسی بالاترین سند و منبع رسمی برای تعیین سیاست‌های داخلی و خارجی کشورها محسوب می‌شود. چهارچوب‌ها و اصول سیاست خارجی هر کشور نیز در این سند مشخص و تعریف می‌شود. در نظام جمهوری اسلامی ایران، قانون اساسی به‌عنوان معتبرترین و غنی‌ترین منبع برای سیاست خارجی شناخته می‌شود و رهنمودهایی برای تعیین سیاست‌های خارجی کشور در بندها و اصول مختلف آن ارائه گردیده است.

برخی از اصول و مبانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران که از قانون اساسی برگرفته شده‌اند، به شرح زیر است:

۱. سعادت انسان در جامعه بشری (اصل ۱۵۲)؛
۲. تنظیم سیاست خارجی کشور بر اساس معیارهای اسلامی (اصل ۳)؛
۳. حمایت از مبارزات حق‌طلبانه مستضعفان در برابر مستکبران در هر نقطه از جهان (اصل ۱۵۴)؛
۴. امامت و رهبری مستمر و نقش اساسی آن در تداوم انقلاب اسلامی (اصل ۲)؛
۵. خودداری از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر (اصل ۱۵۴)؛
۶. تعهد برادرانه در قبال همه مسلمانان (اصل ۳)؛
۷. اتحاد و همبستگی ملل مسلمان و وحدت جهان اسلام (اصل ۱۱)؛

۸. دفاع از حقوق همه مسلمانان جهان (اصل ۱۵۲)؛
۹. نفی هرگونه ظلم و ستمگری (اصل ۲)؛
۱۰. نفی هرگونه سلطه‌گری و سلطه‌پذیری (اصل ۲)؛
۱۱. عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر (اصل ۱۵۲)؛
۱۲. جلوگیری از سلطه اقتصادی بیگانه بر اقتصاد کشور (اصل ۴۳)؛
۱۳. استقلال سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (اصول ۲ و ۳)؛
۱۴. طرد کامل استعمار (اصل ۳)؛
۱۵. جلوگیری از نفوذ اجانب (اصل ۳)؛
۱۶. نفی و اجتناب از پیمان‌هایی که موجب سلطه بیگانه بر منابع طبیعی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی شود (اصل ۱۵۳)؛
۱۷. روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیرمحارب (اصل ۱۵۳)؛
۱۸. اعطای پناهندگی به پناهجویان سیاسی از ظلم دولت‌هایشان (اصل ۱۵۵).

از این اصول می‌توان دریافت که سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران دارای ماهیتی جهان‌شمول، فراملی و مبتنی بر آرمان‌های اسلامی است. این اصول، سعادت انسان‌ها را در سراسر جهان به‌عنوان هدفی برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مطرح کرده و در راستای آرمان‌های جهانی و اسلامی عمل می‌کند. در ادامه، به بررسی ساختار تصمیم‌گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پرداخته و سپس رویکرد این نظام در سیاست خارجی را، که مبتنی بر دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای است، تحلیل خواهیم کرد.

۳. ساختار رسمی و غیررسمی تصمیم‌گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

تصمیم‌گیری در حوزه سیاست خارجی در جمهوری اسلامی ایران تحت تأثیر ترکیبی از ساختارهای رسمی و غیررسمی انجام می‌گیرد. ساختار رسمی بر پایه اصول قانون اساسی بنیان نهاده شده و شامل نهادهای کلیدی همچون آیت‌الله خامنه‌ای، قوای سه‌گانه و شورای

عالی امنیت ملی است (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۹)؛ درحالی‌که ساختارهای غیررسمی از بازیگران و گروه‌هایی تشکیل شده که اگرچه دارای جایگاه قانونی مشخصی نیستند، اما به واسطه نفوذ اجتماعی، فرهنگی یا ایدئولوژیک، در فرایند تصمیم‌گیری مؤثرند (سوبلی، ۱۴۰۲).

۳-۱. جایگاه آیت‌الله خامنه‌ای در سیاست خارجی

مطابق اصل ۱۱۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تعیین سیاست‌های کلی نظام ازجمله در حوزه سیاست خارجی، بر عهده آیت‌الله خامنه‌ای است (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۹). نظارت بر حسن اجرای این سیاست‌ها، تعیین روابط خارجی کلان و همچنین تأیید مصوبات شورای عالی امنیت ملی ازجمله وظایف رهبری به‌شمار می‌روند.

آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر اصول عزت، حکمت و مصلحت، سیاست خارجی جمهوری اسلامی را هدایت می‌کند. در بیانات ایشان آمده است: «سیاست خارجی ما باید بر پایه ارزش‌های اسلامی و انقلابی باشد؛ عزت ملی در صحنه بین‌الملل باید حفظ شود و تعامل با جهان بر اساس اصول باشد، نه بر اساس عقب‌نشینی یا مصلحت‌جویی صرف» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸). بدین ترتیب، رهبری نه تنها به‌عنوان مقام نهایی تصمیم‌گیر، بلکه به‌مثابه هادی گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایفای نقش می‌کند (حسین‌زاده، ۱۳۹۷).

۳-۲. نقش قوای سه‌گانه و شورای عالی امنیت ملی

قوه مجریه از طریق رئیس‌جمهور و وزارت امور خارجه، مسئول اجرا و پیگیری سیاست‌های خارجی کشور است. رئیس‌جمهور مسئول امضای معاهدات، پذیرش و عزل سفرا و ارائه وزیر خارجه به مجلس برای رأی اعتماد است (فتاحی، ۱۴۰۰). وزارت امور خارجه نیز ضمن تدوین سیاست‌ها، اجرای آن‌ها را بر عهده دارد؛ با این حال، تصمیم‌گیری نهایی خارج از حیطه اختیارات آن است (سوبلی، ۱۴۰۲).

قوه مقننه از طریق مجلس شورای اسلامی وظیفه تصویب معاهدات بین‌المللی، تغییرات مرزی و وام‌های خارجی و استخدام مشاوران خارجی را بر عهده دارد. همچنین از طریق

تصویب بودجه و ابزار نظارتی مانند سؤال و استیضاح، می‌تواند بر سیاست خارجی تأثیر غیرمستقیم بگذارد. شورای نگهبان نیز با تطبیق مصوبات مجلس با شرع و قانون اساسی، در سیاست‌گذاری خارجی نقش بازدارنده یا تسهیلگر دارد (حسین‌زاده، ۱۳۹۷).

شورای عالی امنیت ملی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای تصمیم‌گیر در حوزه امنیت و سیاست خارجی، مرکب از مقامات عالی‌رتبه کشور است. وظیفه اصلی این شورا، تعیین سیاست‌های دفاعی-امنیتی، هماهنگی میان دستگاه‌ها و اتخاذ تصمیمات کلان در مواقع بحران است. مصوبات شورا تنها با تأیید مقام رهبری جنبه اجرایی می‌یابد و از این رو، نقش آن در سیاست خارجی راهبردی و تعیین‌کننده است (سویلیم، ۱۴۰۲).

۳-۳. تأثیر ساختارهای غیررسمی در سیاست خارجی

در کنار ساختارهای رسمی، ساختارهای غیررسمی نیز در فرایند تصمیم‌سازی و جهت‌دهی به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نقش مهمی ایفا می‌کنند. این ساختارها را می‌توان در چند محور دسته‌بندی کرد:

نهادهای انقلابی و نظامی همچون سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که به دلیل مأموریت‌های منطقه‌ای و دفاعی، در بسیاری از موارد تأثیرگذار بر سیاست خارجی‌اند (فتاحی، ۱۴۰۰).

افکار عمومی و نخبگان سیاسی که از طریق تظاهرات، انتخابات، یا تحلیل‌های سیاسی در رسانه‌ها، بازتاب‌دهنده خواسته‌ها و جهت‌گیری‌های اجتماعی در عرصه سیاست خارجی هستند (حسین‌زاده، ۱۳۹۷).

رسانه‌ها و مطبوعات که نقش مهمی در شکل دادن به گفتمان‌های حاکم بر سیاست خارجی دارند و گاهی می‌توانند زمینه‌ساز تغییر رویکردها یا فشار به نهادهای تصمیم‌گیر باشند (فتاحی، ۱۴۰۰).

درواقع، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، حاصل تعامل پیچیده‌ای است میان نهادهای رسمی، منافع ملی، ملاحظات امنیتی و نیروهای اجتماعی و گفتمانی فعال در سطح داخلی و بین‌المللی (سویلیم، ۱۴۰۲).

۴. اصول قرآنی دیپلماسی انقلابی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

دیپلماسی انقلابی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، متکی بر آموزه‌های قرآنی و فقه سیاسی اسلام است که با نگاهی تمدنی، سه دسته اصلی از اصول را شامل می‌شود: اصول بنیادین (راهبردی)، اصول محوری (جهت‌گیری آرمانی) و اصول کنشی (سیاست‌های عملیاتی).

۴-۱. اصول بنیادین (راهبردهای کلان)

سه‌گانه «عزت، حکمت و مصلحت» را می‌توان اصول بنیادین سیاست خارجی در نظام جمهوری اسلامی دانست که آیت‌الله خامنه‌ای همواره بر آن تأکید داشته‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۸۹).

❖ عزت: به معنای حفظ استقلال و کرامت ملی، نفی ذلت در برابر دشمن و خودباوری در سیاست خارجی است. این اصل بر لزوم پرهیز از هرگونه سازش‌کاری ذلت‌بار تأکید دارد (خامنه‌ای، ۱۳۸۴).

❖ حکمت: ناظر به عقلانیت، تدبیر و سنجش واقع‌بینانه شرایط بین‌المللی است؛ به‌گونه‌ای که تصمیمات سیاست خارجی، مبتنی بر تحلیل‌های خردمندانه باشد (خامنه‌ای، ۱۳۹۱).

❖ مصلحت: به معنای تشخیص صحیح منافع ملی و اسلامی در کوتاه‌مدت و بلندمدت است و نباید با مصلحت‌اندیشی محافظه‌کارانه اشتباه گرفته شود (خامنه‌ای، ۱۳۸۳).

این سه اصل، مستقیماً ریشه در آموزه‌های قرآنی دارند؛ ازجمله آیات: «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ» (آل عمران: ۱۳۹) و «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ» (نحل: ۱۲۵) درواقع این اصول، نه در تعارض با اصول ایدئولوژیک، بلکه به‌عنوان راهنما و معیار تنظیم رفتار انقلابی در سطوح عملیاتی عمل می‌کنند.

۲-۴. اصول محوری (جهت‌گیری‌های آرمانی)

این اصول، آرمان‌های الهی سیاست خارجی جمهوری اسلامی را منعکس می‌کنند و بر پایه قرآن و سنت معصومان (ع) بنا شده‌اند.

❖ استکبارستیزی و نفی سلطه‌پذیری:

بر اساس آیه: «وَكُنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱) سیاست خارجی جمهوری اسلامی بر نفی سلطه و عدم تبعیت از قدرت‌های زورگو مبتنی است (خامنه‌ای، ۱۳۹۳).

❖ حمایت از مستضعفان و ملت‌های مظلوم:

این اصل در راستای همبستگی اسلامی و انسانی با ملت‌های در بند ستم، به‌ویژه فلسطین و یمن، تعریف می‌شود. «وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ» (نساء: ۷۵).

❖ جهاد و مقاومت در برابر دشمن:

اصل مقاومت فعال در برابر نظام سلطه، از مبانی ثابت فقه جهادی شیعه و الهام گرفته از سیره اهل بیت (ع) است (جوادی آملی، ۱۳۸۶).

این اصول در نسبت با سه‌گانه عزت، حکمت و مصلحت معنا می‌یابند و بدون رعایت آن سه، ممکن است به افراط یا تفریط بینجامند.

۳-۴. اصول کنشی (رفتارهای اجرایی و سیاستی)

این اصول، نحوه تحقق دیپلماسی انقلابی را در ساحت عمل روشن می‌کنند:

❖ نفی هرگونه وابستگی و سلطه‌پذیری:

طبق اصل ۱۵۳ قانون اساسی: «هرگونه قرارداد که موجب سلطه بیگانه بر منابع طبیعی، اقتصادی، نظامی، فرهنگی و دیگر شئون کشور شود ممنوع است» (جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۵۸).

❖ تعامل عزتمندانه و انتخابی با جهان:

برخلاف انزواگرایی، تعامل با جهان در چهارچوب منافع ملی و با حفظ عزت، مجاز بلکه لازم است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

❖ دیپلماسی پیش‌برنده، فعال و هویت‌محور:

دستگاه دیپلماسی باید با رویکردی فعال، ضمن دفاع از آرمان‌های انقلاب، در صحنه جهانی ابتکار عمل داشته باشد (خامنه‌ای، ۱۳۹۲).

بنابراین در سطح کنشی، دیپلماسی انقلابی به دنبال کنشگری فعال، صادرکننده و اثربخش است. ازجمله: تعامل با ملت‌ها و دولت‌های مستقل در راستای گسترش جبهه مقاومت و چندجانبه‌گرایی، تقابل هدفمند با رژیم‌های سلطه‌گر و مداخله‌گر نظیر آمریکا و رژیم صهیونیستی و گفتمان‌سازی ارزشی در سطح جهانی با تکیه بر ابزارهای رسانه‌ای، فرهنگی و دیپلماتیک.

این رویکردها در عمل تابعی از اصول راهبردی سه‌گانه و محوری پیش‌گفته‌اند و موجب شکل‌گیری دیپلماسی‌ای می‌شوند که ضمن پابندی به آرمان‌ها، از عقلانیت و تدبیر سیاسی نیز بهره‌مند است.

۵. روابط خارجی ایران در چهارچوب اصول اسلامی و انقلابی

آیت‌الله خامنه‌ای در بیانیه گام دوم انقلاب، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را بر مبنای اصول اسلامی و انقلابی تبیین کرده‌اند و تأکید می‌کنند که هیچ محدودیتی در سیاست خارجی کشور وجود ندارد مشروط بر آنکه این روابط در چهارچوب اصول اسلامی و انقلابی باشد. در این راستا، چند اصل کلیدی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به‌وضوح قابل مشاهده است:

۵-۱. استکبارستیزی و نفی سلطه

یکی از اصول بنیادین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، بر اساس آموزه‌های اسلامی و آیه ۱۴۱ سوره نساء «لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»، نفی سلطه و

استکبارستیزی است. این اصل بر این باور استوار است که هیچ قدرتی نباید بر مسلمانان سلطه یابد و روابط بین‌المللی باید بر مبنای برابری، احترام متقابل و استقلال شکل گیرد. رهبر انقلاب اسلامی تأکید دارند که جمهوری اسلامی ایران هیچ‌گونه «گردن‌کلفتی» و «ژست ابرقدرتی» را نمی‌پذیرد و هرگونه برخورد قلدرمآبانه را رد می‌کند. ایشان می‌فرمایند: «ما هیچ گردن‌کلفتی و ژست ابرقدرتی را از هیچ‌کس قبول نمی‌کنیم. هر کس بخواهد برخورد قلدرمآبانه ابرقدرتی با ما داشته باشد، ما حرف او را به خودش برمی‌گردانیم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸/۰۲/۱۸).

در همین حال، ایشان روابط با کشورهای جهان را به شرط حفظ عزت و استقلال ایران مجاز می‌دانند و استثناهایی را برای آمریکا و رژیم صهیونیستی قائل‌اند، چراکه ماهیت استکباری آمریکا و غاصبانه رژیم صهیونیستی باعث می‌شود روابط با آن‌ها به‌عنوان دشمنی تعریف شود.

۲-۵. لزوم تعیین مرزبندی با دشمن

رهبر انقلاب بر تعیین مرزبندی روشن و دقیق با دشمن تأکید دارند و معتقدند که این مرزبندی به معنای قطع روابط نیست، بلکه باید از اختلاط و ابهام در مرزها جلوگیری شود. ایشان بیان می‌کند که «مرزبندی با دشمن به معنای این نیست که ما رابطه‌مان را قطع کنیم؛ مرزبندی کنید، مرزها مخلوط نشود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۲/۱۵). در بیانیه گام دوم نیز آمده است که «جمهوری اسلامی متحجر نیست اما به اصول خود به‌شدت پایبند است و در مرزبندی با رقیبان خود حساسیت زیادی دارد» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷). این مرزبندی نه تنها تضمین امنیت نظام بلکه ابزار مصونیت در برابر تهاجم نرم فرهنگی، اعتقادی و سیاسی است. آیت‌الله خامنه‌ای هشدار می‌دهند که ابهام در مرزبندی می‌تواند به نفوذ دشمن در فضای فرهنگی و فضای مجازی منجر شود.

۳-۵. عدم اعتماد به دشمن

یکی از اصول کلیدی سیاست خارجی، عدم اعتماد به دشمنان است. آیت‌الله خامنه‌ای بارها هشدار داده‌اند که اعتماد به ظالمین و دشمنان، منجر به آسیب‌های جبران‌ناپذیر

خواهد شد. ایشان فرموده‌اند: «به ستمگران اعتماد نکنید، چراکه نتیجه این اعتماد را در جهان اسلام امروز می‌بینیم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۹/۰۲/۰۶)

ایشان همچنین تأکید کرده‌اند: «هر ملت و دولتی که به آمریکا اعتماد کند، متضرر خواهد شد، حتی اگر از هم‌پیمانان آن باشد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۸/۱۲). این نکته بر اساس آموزه‌های قرآنی است که از فریبکاری، نیرنگ و دشمنی ذاتی دشمنان هشدار می‌دهد، مانند آیه ۱۱۸ و ۱۱۹ سوره آل‌عمران که رفتار دوگانه دشمن را نشان می‌دهد و آیه ۱۱۳ سوره هود که از اعتماد به ظالمان منع می‌کند.

۴-۵. پرهیز از تشنج در روابط با کشورهای غیر متخاصم

رهبر انقلاب به‌طور مکرر به پرهیز از تنش در روابط خارجی با کشورهایی که دشمنی مستقیم ندارند، تأکید کرده‌اند. در سیاست‌های کلی نظام آمده است که «ادامه پرهیز از تشنج در روابط با کشورهای غیر متخاصم». این اصل بر پایه آموزه‌های اسلامی است که تعامل محترمانه و عدالت‌محور با دیگران را حتی با اهل کتاب توصیه کرده‌اند (سوره عنکبوت/۴۶، سوره ممتحنه/۸). جهاد در اسلام، صرفاً مقابله با ظلم و ستمگر است و نه تحمیل عقیده یا ایجاد تنش بی‌مورد.

نتیجه آنکه روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران در چهارچوب اصول اسلامی و انقلابی تعریف شده است؛ اصولی که شامل استکبارستیزی، تعیین مرزهای روشن با دشمن، عدم اعتماد به ظالمان و پرهیز از تشنج با کشورهایی است که دشمنی آشکار ندارند. این رویکرد بر مبنای تعالیم قرآنی و توصیه‌های آیت‌الله خامنه‌ای، ضمانت‌کننده حفظ عزت، استقلال و امنیت نظام جمهوری اسلامی در عرصه بین‌الملل است.

۶. تحلیل رویکرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای آموزه‌های

قرآن و دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای همواره بر این نکته تأکید داشته‌اند که مخالفت جمهوری اسلامی با آمریکا و نظام‌های سلطه‌گر، نه ناشی از ملیت یا جغرافیا، بلکه به دلیل ظلم، طغیان و استکبار این نظام‌ها است. این موضع‌گیری ریشه در آموزه‌های قرآن کریم دارد و به‌عنوان

راهبردی اساسی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی تعریف شده است. در ادامه به بررسی مبانی قرآنی این رویکرد و تطبیق آن با بیانات آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته می‌شود.

۱-۶. مخالفت با ظلم و استکبار، نه با کشورها

آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با جمعی از مسئولان کشور بیان کردند که مخالفت با آمریکا و استکبار به دلیل ظلم آن‌ها است و ارتباط با سایر کشورها از جمله کشورهای اروپایی، آسیایی و آفریقایی را نه تنها منع نمی‌کند، بلکه ایشان خود مشوق چنین ارتباطاتی بوده‌اند. این دیدگاه مبنای تعاملات خارجی جمهوری اسلامی است که ارتباطات با سایر ملت‌ها را فارغ از ملیت یا منطقه جغرافیایی امکان‌پذیر می‌داند، مشروط بر اینکه ظلم و طغیان در آن رابطه نباشد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۱/۲۴).

۲-۶. آموزه‌های قرآنی در رد سلطه‌گری و سلطه‌پذیری

قرآن کریم در آیات متعددی مانند آیه ۲۷۹ سوره بقره «لا تظلمون و لا تظلمون» هر دو نوع ظلم یعنی ظلم به دیگران و پذیرش ظلم را مردود می‌داند. این قاعده کلی نشان می‌دهد که نه سلطه‌گری و نه سلطه‌پذیری برای مسلمانان جایز نیست. آیه ۱۴۱ سوره نساء نیز نفی هرگونه سلطه کافران بر مؤمنان را تصریح می‌کند و آیه ۲۹ سوره فتح، مؤمنان را «شدید بر کفار و مهربان نسبت به یکدیگر» معرفی می‌کند که این نشانه‌ای از مقاومت فعال در برابر ظلم و حفظ انسجام داخلی است. از سوی دیگر، قرآن اجازه می‌دهد که اگر کفاری جنگجو و ظالم نباشند و به مسلمانان آسیب نرسانند، مسلمانان با آنان به نیکی رفتار کنند (آیه ۸ سوره ممتحنه). این تفاوت‌گذاری میان دشمنان ظالم و غیرظالم در سیاست خارجی جمهوری اسلامی به خوبی رعایت شده است.

۳-۶. جهاد و مقابله با استکبار

قرآن به صراحت مسلمانان را به جهاد و مبارزه با ظالمان، منافقان و متجاوزان فرا می‌خواند (آیه ۷۳ سوره توبه). این جهاد شامل همه اشکال مقاومت اعم از نظامی، سیاسی و

فرهنگی است و تنها به جنگ مسلحانه محدود نمی‌شود. همچنین آیه ۹ سوره ممتحنه مسلمانان را از دوستی با کسانی که علیه دین و سرزمینشان می‌جنگند منع کرده و آنان را ظالم و قابل مقابله می‌داند.

۶-۴. عدم سازش با ظالمان

قرآن و آیت‌الله خامنه‌ای هرگونه سازش با ظالمان و ستم‌پیشگان را ممنوع دانسته‌اند. علت مقابله با دشمنان صرفاً کفر آن‌ها نیست، بلکه طغیانگری، ظلم و تهدید دین و استقلال مسلمانان است. در این راستا، اگر دشمنان پیمان‌شکن و متجاوز باشند، جهاد علیه آن‌ها واجب است (آیه ۹ سوره توبه).

در نهایت اینکه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر آموزه‌های قرآن، مقابله با ظلم، استکبار و سلطه‌گری است. این سیاست نه به خاطر ملیت یا کشور خاصی بلکه به دلیل دفاع از عدالت، استقلال و کرامت انسانی شکل گرفته است. ارتباط با سایر کشورها نه تنها محدود نیست بلکه تشویق نیز شده، مادامی که منجر به پذیرش ظلم و سلطه‌گری نشود.

مواضع آیت‌الله خامنه‌ای در مخالفت با آمریکا و رژیم صهیونیستی، برگرفته از آموزه‌های قرآن و وظیفه دینی مسلمانان در برابر استکبار است که ضمن حفظ عزت و استقلال، راهبردی روشن و متکی بر اصول اخلاقی و دینی را در سیاست خارجی به نمایش می‌گذارد.

۷. تأثیر دیپلماسی انقلابی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

دیپلماسی انقلابی به مثابه یکی از مؤلفه‌های بنیادین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون، نقشی جهت‌دهنده، هویتی و مقاومتی در عرصه روابط بین‌الملل ایفا کرده است. این دیپلماسی، ریشه در آموزه‌های قرآنی، نهج‌البلاغه، فقه سیاسی شیعه و اندیشه امام خمینی^(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای دارد و برخلاف الگوهای رئالیستی، بر اصولی چون عدالت‌محوری، نفی سلطه، حمایت از مستضعفان، صدور پیام انقلاب و امت‌گرایی اسلامی استوار است (رنجبر، ۱۳۹۸؛ ایزدی، ۱۴۰۰).

در مقابل دیدگاه‌هایی که سیاست خارجی جمهوری اسلامی را صرفاً ایدئولوژیک و غیرمنعطف تلقی می‌کنند، شواهد عینی و تجربیات پنج دهه اخیر نشان می‌دهد که دیپلماسی انقلابی نه تنها کارآمد بوده بلکه موجب تقویت عمق استراتژیک، افزایش بازدارندگی منطقه‌ای و شکل‌گیری اتحادهای معنادار در نظام بین‌الملل شده است. در ادامه به چهار بُعد مهم از تأثیر این دیپلماسی پرداخته می‌شود:

۷-۱. حمایت از محور مقاومت و تغییر موازنه قدرت منطقه‌ای

یکی از مهم‌ترین مظاهر دیپلماسی انقلابی، حمایت مستمر و اصولی جمهوری اسلامی از جبهه مقاومت در برابر صهیونیسم و تروریسم تکفیری است. حمایت از گروه‌هایی نظیر حزب الله لبنان، حماس و جهاد اسلامی فلسطین، انصارالله یمن، حشد الشعبی عراق، تجلی عملی اصل قرآنی «وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ» (نساء: ۷۵) بوده است (عموی، ۱۳۹۶).

بر اساس یافته‌های نهادهای امنیتی و راهبردی غرب، محور مقاومت توانسته موازنه نظامی و سیاسی منطقه را به ضرر رژیم صهیونیستی و متحدان غربی تغییر دهد و نوعی بازدارندگی فعال در برابر مداخلات خارجی ایجاد کند (قنادباشی، ۱۳۹۸). همچنین، راهبرد «عمق راهبردی» ایران در منطقه، از طریق ایجاد پیوندهای ایدئولوژیک و ژئوپلیتیک با دولت‌ها و بازیگران غیردولتی، یک مؤلفه کلیدی در افزایش قدرت منطقه‌ای کشور بوده است.

۷-۲. مخالفت با نظم سلطه‌محور و تقابل فعال با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا

دیپلماسی انقلابی در برابر نظم بین‌المللی سلطه‌محور غرب، موضعی انتقادی، مقاومتی و سازنده اتخاذ کرده است. خروج آمریکا از برجام در سال ۱۳۹۷ نقطه عطفی در تشدید این تقابل بود. ایران به جای بازگشت منفعلانه به میز مذاکره، راهبرد «خنثی‌سازی تحریم‌ها» و نه صرفاً «رفع آن‌ها» را در دستور کار قرار داد که مبتنی بر اصل «عزت، حکمت و مصلحت» و آموزه قرآنی «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱) بود (خامنه‌ای، ۱۳۹۸؛ سجادی، ۱۴۰۱).

در همین چهارچوب، جمهوری اسلامی تلاش کرده است با تعمیق روابط با قدرت‌های شرقی مانند چین و روسیه، عضویت در سازمان همکاری شانگهای، بریکس و گسترش همکاری با کشورهای جنوب جهان، از یک‌جانبه‌گرایی عبور کرده و به‌سوی نظم چندقطبی حرکت کند (عباسی، ۱۴۰۰). این راهبرد مؤید آن است که دیپلماسی انقلابی توانسته رویکردی واقع‌گرایانه با جهت‌گیری ارزشی اتخاذ نماید.

۷-۳. تقویت قدرت نرم و دیپلماسی ارزشی

از دیگر ابعاد مهم دیپلماسی انقلابی، توجه به ابزارهای قدرت نرم از جمله رسانه، فرهنگ، دین و همبستگی اسلامی است. جمهوری اسلامی، برخلاف بسیاری از کشورهای منطقه که صرفاً به ظرفیت نظامی یا اقتصادی تکیه دارند، تلاش کرده پیام جهانی انقلاب اسلامی را از طریق رسانه‌هایی مانند پرس‌تی‌وی، العالم، الکوثر و همچنین از طریق سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و راینی‌های فرهنگی، در سطح جهان اسلام و فراتر از آن اشاعه دهد (رضایی، ۱۳۹۹).

برگزاری سالانه کنفرانس وحدت اسلامی، احیای روز جهانی قدس، حمایت از نهضت‌های آزادی‌بخش در آفریقا و آسیا و حتی اروپا و آمریکای لاتین، بخشی از دیپلماسی ارزشی جمهوری اسلامی ایران است. این اقدامات، مصداقی از جهاد فرهنگی قرآنی در آیه «وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا» (فرقان: ۵۲) تلقی می‌شوند (کچویان، ۱۳۹۵).

۷-۴. مدیریت راهبردی تعامل و تقابل

یکی از ویژگی‌های برجسته دیپلماسی انقلابی، انعطاف در تاکتیک و ثبات در اصول است. جمهوری اسلامی ایران هم‌زمان با تقابل با جبهه استکبار، توانسته روابط راهبردی خود با دولت‌های مستقل در آمریکای لاتین (نظیر ونزوئلا، بولیوی)، آفریقا (مانند مالی، نیجر) و آسیا (چین، هند، اندونزی) را گسترش دهد. این سیاست، از یک‌سو امکان گسترش حوزه نفوذ و همکاری را فراهم کرده و از سوی دیگر، توازن در روابط بین‌المللی کشور را تضمین نموده است (اکبری، ۱۳۹۷؛ حسینی، ۱۳۹۸).

برخلاف دیدگاه‌های رایج که دیپلماسی انقلابی را متصلب و غیردینامیک ارزیابی می‌کند، بررسی عملکرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی نشان می‌دهد که در مواجهه با هر بازیگر، رویکردی متناسب، محاسبه‌شده و برآمده از اصول فقه سیاسی در پیش گرفته شده است.

به‌طور کلی می‌توان استنباط نمود که دیپلماسی انقلابی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نه تنها یک رویکرد آرمانی صرف نبوده، بلکه به‌مثابه چهارچوبی عمل‌گرا و هویت‌بخش، توانسته است دستاوردهای راهبردی در حوزه‌های منطقه‌ای و جهانی ایجاد کند. اتکای این دیپلماسی بر آموزه‌های اسلامی، عقلانیت سیاسی و ترکیب اصول با واقعیت‌ها، سبب شده تا جمهوری اسلامی در برابر چالش‌های پیچیده بین‌المللی، ایستادگی فعال و هدفمند داشته باشد (ایزدی، ۱۴۰۰؛ رنجبر، ۱۳۹۸).

۸. نتیجه‌گیری

دیپلماسی انقلابی جمهوری اسلامی ایران، برخاسته از مبانی قرآنی و فقه سیاسی اسلام، چهارچوبی متمایز از مکاتب کلاسیک سیاست خارجی را ارائه می‌دهد که تلفیقی از آرمان‌گرایی دینی و واقع‌گرایی استراتژیک محسوب می‌شود. این دیپلماسی بر سه اصل راهبردی عزت، حکمت و مصلحت استوار است که به‌عنوان اصول بنیادین، نقش تعیین‌کننده‌ای در تنظیم رفتارهای سیاست خارجی ایفا می‌کنند. این سه‌گانه، هم‌افزا و مکمل یکدیگرند: عزت به معنای حفظ کرامت و استقلال، حکمت به معنای عقلانیت در تصمیم‌گیری و مصلحت ناظر به درک شرایط و انتخاب راهبردهای مؤثر و کم‌هزینه‌تر.

در پرتو این اصول، سایر مبانی مانند استکبارستیزی، حمایت از مستضعفان، نفی سلطه و سلطه‌پذیری، تعامل با ملت‌ها و تقابل با نظام سلطه معنا و جهت می‌یابند. این مبانی که ریشه در آموزه‌های قرآنی دارند، در عمل به ابزارهایی برای تحقق سیاست خارجی فعال، مستقل و مقاوم بدل شده‌اند. شواهد عینی، ازجمله حمایت از محور مقاومت، سیاست نگاه به شرق، عضویت در نهادهای چندجانبه‌گرای شرقی، دیپلماسی فرهنگی و رسانه‌ای و

مدیریت دوگانه تعامل و تقابل، نشان می‌دهد که دیپلماسی انقلابی توانسته در برابر فشارهای ساختاری نظام بین‌الملل، راهبردی ایستاده و فعال را در پیش گیرد.

دیپلماسی انقلابی، به‌عنوان چهارچوب نظری و عملی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، طی پنج دهه گذشته نقشی محوری در جهت‌دهی به رفتار خارجی کشور ایفا کرده است. برخلاف نگاه‌های تقلیل‌گرایانه که این الگو را صرفاً ایدئولوژیک و غیراجرایی تلقی می‌کنند؛ شواهد میدانی، تحولات منطقه‌ای و تعاملات بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که دیپلماسی انقلابی نه تنها در حفظ استقلال سیاسی کشور موفق عمل کرده، بلکه به افزایش قدرت بازدارندگی، تعمیق عمق راهبردی و ارتقای جایگاه ایران در نظام بین‌الملل منجر شده است.

ابعادی همچون حمایت از محور مقاومت و تغییر موازنه قدرت در غرب آسیا، مقابله با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا، تقویت قدرت نرم از طریق دیپلماسی فرهنگی و رسانه‌ای و اتخاذ سیاست تعامل با دولت‌های مستقل در برابر نظام سلطه، از جلوه‌های عینی و مؤثر این دیپلماسی به شمار می‌روند. این رویکرد با تکیه بر آموزه‌های قرآنی و فقه سیاسی اسلامی، توانسته اصول ارزشی را با واقع‌گرایی هوشمندانه تلفیق کرده و الگوی متمایزی از سیاست خارجی ارائه دهد که هم هویتی و هم کارکردی است.

دیپلماسی انقلابی جمهوری اسلامی ایران که بر اساس آموزه‌های انقلاب اسلامی و اصول دینی و فقهی شکل گرفته است، تأثیرات عمیق و گسترده‌ای در سیاست خارجی ایران داشته است. این دیپلماسی با تأکید بر استقلال ملی، مبارزه با سلطه‌گری، تقویت روابط با کشورهای مستقل و افزایش قدرت منطقه‌ای، توانسته است جایگاه جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان یک قدرت مستقل و مقاوم در عرصه جهانی تثبیت کند.

از تأثیرات بارز دیپلماسی انقلابی می‌توان به افزایش قدرت منطقه‌ای ایران و گسترش جبهه مقاومت در منطقه خاورمیانه اشاره کرد. ایران با حمایت از کشورهای سوریه، عراق، لبنان و یمن، توانسته است نه تنها تهدیدات خارجی را کاهش دهد، بلکه به‌عنوان یک بازیگر کلیدی در معادلات منطقه‌ای شناخته شود. این استراتژی موجب تقویت امنیت و منافع ملی ایران در برابر تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای شده است.

همچنین، دیپلماسی انقلابی ایران با تأکید بر نگاه به شرق و تقویت روابط با کشورهای نظیر چین و روسیه، توانسته است در برابر فشارهای اقتصادی و تحریم‌ها مقاومت کند و از ظرفیت‌های جدید برای توسعه اقتصادی و نظامی بهره‌برداری کند. در کنار این، مبارزه با استکبار جهانی، به‌ویژه ایالات متحده و رژیم صهیونیستی، همواره یکی از ارکان اصلی دیپلماسی انقلابی بوده و ایران با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی و رسانه‌ای خود، جایگاه ویژه‌ای در مبارزه با سلطه‌گری‌های جهانی به‌دست آورده است.

تقویت قدرت دفاعی و استقلال نظامی نیز از دیگر دستاوردهای دیپلماسی انقلابی است که ایران را در برابر تهدیدات خارجی مقاوم کرده است. توانمندی‌های دفاعی بومی مانند موشک‌های دوربرد و سیستم‌های پیشرفته دفاعی نشان‌دهنده این است که ایران با استفاده از دانش و فناوری داخلی، تهدیدات خارجی را به فرصت تبدیل کرده است.

باین‌حال، دیپلماسی انقلابی همچنان با چالش‌های متعددی روبه‌رو است. فشارهای اقتصادی، تحریم‌ها، تنش‌های منطقه‌ای و رقابت‌های جهانی ازجمله عواملی هستند که می‌توانند بر روند این دیپلماسی تأثیر بگذارند. بااین‌وجود، با توجه به رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای و پابندی به اصول انقلاب اسلامی، دیپلماسی انقلابی جمهوری اسلامی ایران همچنان به مسیر خود ادامه خواهد داد و در جهت حفظ منافع ملی، تقویت استقلال کشور و جایگاه ایران در عرصه بین‌المللی تلاش خواهد کرد.

درمجموع، دیپلماسی انقلابی جمهوری اسلامی ایران یک سیاست موفق و مؤثر بوده که توانسته است با حفظ استقلال ملی و مقاومت در برابر فشارهای بین‌المللی، جایگاه ویژه‌ای برای ایران در عرصه جهانی به‌دست آورد. آینده این دیپلماسی، با تأکید بر اصول انقلاب اسلامی، مسیر خود را در راستای تقویت قدرت و نفوذ ایران در عرصه جهانی ادامه خواهد داد. تجربه جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که دیپلماسی انقلابی، به‌مثابه یک الگوی بومی و اسلامی، قابلیت پاسخ‌گویی به چالش‌های پیچیده بین‌المللی را دارد و می‌تواند در عین پابندی به اصول، در عرصه عمل نیز منافع ملی و امنیت راهبردی کشور را تأمین کند.

فهرست منابع:

- ابوالحسن شیرازی، حبیب‌اله (۱۳۹۷). سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات دبیرخانه مجمع تشخیص نظام.
- اکبری، رضا (۱۳۹۷). سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و همکاری جنوب- جنوب، فصلنامه روابط بین‌الملل اسلامی، ۹ (۱).
- ایزدی، صادق (۱۴۰۰). مبانی نظری سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۶)، مباحثی در فقه سیاسی / اسلام، قم: اسراء.
- حسینی، محمد (۱۳۹۸). سیاست تقابلی و تعامل در اندیشه رهبری، قم: انتشارات مرکز نشر آثار رهبری.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۰۳/۰۲). بیانات در دیدار کارگزاران نظام.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۶/۰۳). بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۰۷/۰۴). بیانات در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۹/۰۲/۰۶). بیانات در در پایان محفل انس با قرآن کریم.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۱۰/۰۷). بیانات در دیدار سفرا و رؤسای نمایندگی‌های سیاسی ایران در خارج از کشور.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۱۱/۰۹). بیانات در دیدار کارگزاران نظام جمهوری اسلامی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۸/۱۰). بیانات در دیدار وزیر امور خارجه، سفیران و مسئولان نمایندگی‌های ایران در خارج از کشور.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۱۲/۱۰). بیانات در سالروز میلاد امام حسین (ع) و روز پاسدار.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۰۴/۱۲). بیانات در دیدار با کارگزاران حج.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۰۸/۱۲). بیانات در دیدار با دانش‌آموزان و دانشجویان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۰۸/۱۲). بیانات دیدار در ابتدای دولت یازدهم.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷)، بیانه گام دوم انقلاب.

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۰۳/۱۴). بیانات در بیست و سومین سالگرد رحلت امام (ره).
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۳/۱۴). بیانات به مناسبت بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره).
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۰۴/۱۴). پیام به حجاج بیت‌الله الحرام.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۰۹/۱۵). سیاست‌های کلی نظام ابلاغی از سوی آیت‌الله خامنه‌ای.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۱۲/۱۵). بیانات در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۸/۰۱/۱۹). پیام به رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام برای رسیدگی به موارد پیشنهاد دولت.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۰۲/۱۹). بیانات در دانشگاه فرهنگیان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۰۲/۲۲). بیانات در دیدار با مردم استان کردستان در میدان آزادی سنندج.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۰۵/۲۲). بیانات در دیدار با مسئولان وزارت خارجه.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۷/۲۲). بیانات در دیدار با بسیجیان استان کرمانشاه.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۱۲/۲۳). بیانات در دیدار با اعضای مجلس خبرگان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۱/۲۴). بیانات در دیدار با جمعی از مسئولان کشور.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳/۵/۲۵). بیانات در دیدار با جمعی از مسئولان وزارت امور خارجه.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۰۶/۲۶). بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۱۱/۲۹). بیانات در دیدار با مردم آذربایجان شرقی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۵/۳۱). بیانات در دیدار با ائمه جماعات مساجد استان تهران.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۱۰/۷). بیانات در دیدار با سفرا و رؤسای نمایندگی‌های سیاسی ایران در خارج از کشور.

- خوشوقت، محمد حسین (۱۳۷۵). تجزیه و تحلیل تصمیم‌گیری در سیاست خارجی، تهران: وزارت امور خارجه.
- رضایی، محمدصادق (۱۳۹۹). نقش دیپلماسی فرهنگی در سیاست خارجی ایران، فصلنامه رسانه، ۲۱ (۱).
- رنجبر، ابراهیم (۱۳۹۸). فقه سیاسی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، قم: مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره).
- سجادی، محسن (۱۴۰۱). تحلیل راهبرد نگاه به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه سیاست خارجی انقلاب اسلامی، ۱۲ (۳).
- سویلیمی، مرتضی (۱۴۰۲). مبانی دیپلماسی انقلابی در اندیشه امامین انقلاب اسلامی، تهران: اندیشکده صنایع نرم.
- سویلیمی، مرتضی (۱۴۰۳). روابط ایران و قدرت‌های بزرگ از منظر دیپلماسی انقلابی / امام خامنه‌ای و چالش‌های پسابرجام، تهران: فصلنامه علمی مطالعات روابط بین‌الملل.
- عباسی، حسن (۱۴۰۰). تحلیل گفتمان مقاومت در مقابل نظام سلطه، تهران: مرکز بررسی‌های راهبردی.
- عمویی، ابوذر (۱۳۹۶). بررسی نقش ایران در محور مقاومت، فصلنامه مطالعات منطقه‌ای جهان اسلام، ۷ (۲).
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- قنادباشی، صباح زنگنه (۱۳۹۸). راهبردهای دیپلماسی مقاومت در خاورمیانه، تهران: نشر بصیرت.
- کچویان، حسن (۱۳۹۵). قدرت نرم انقلاب اسلامی و جهانی‌شدن اسلام، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- مقتدر، هوشنگ (۱۳۵۸). مباحثی پیرامون سیاست بین‌الملل و سیاست خارجی، تهران: دانشکده علوم سیاسی و اجتماعی.